

TÜRKLER ve YAZI

TURKS and HANDWRITING

Vefa KURBAN

*Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi
Anabilim Dalı*

*Assist. Prof. Dr., Dokuz Eylül University Faculty of Letters Department of History, Division of General
Turkish History*

vefa.kurban@deu.edu.tr

ÖZET

Arap alfabesinin bir dönem, İslam dünyasının ortak yazısı olduğu bilinmektedir. Fakat belli bir zaman sonrasında bu alfabenin Türk diline uymadığı anlaşılmıştır. 19. yüzyılda, eğitim öğretim yaygınlaşmaya başlayınca, Arap yazısının Türk çocuklarına öğretilmesinin zorlukları da ortaya çıkmıştır. Arapça gazete hazırlamanın zorluğu, bu yazıyla dizgi işlerinin çok geciktiği fark edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı Arap alfabesinin ıslahı veya Latin alfabesine geçiş için bir takım fikirler ortaya atılmıştır.

Türkiye'deki harf devriminin fikri geçmişinin öğrenilmesi de bu anlamda büyük önem arz etmektedir. Bazı aydınlar Arap harflerinin ıslah edilmesini savunmuşlardır. Bazıları ise Arap alfabesinin ıslahı yerine Latin alfabesine geçilmesinin daha doğru olacağını savunmuşlardır. Bu fikrin savunucularından birisi de Mirza Fethali Ahundov olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahundov, Alfabe, Arap, Devrim, Latin.

ABSTRACT

It is known that Arab alphabet was common letter for Islamic world. But after a certain time it is observed that it does not fit to the Turkish language. With spread of education at 19. century teaching of Arabic script Turkish children emerged challenges. Preparing newspaper in Arabic was difficult, has been noticed that the letter string works very delayed. For these reasons, set of ideas like improvement of the Arabic alphabet or transition to the Latin alphabet have been proposed.

Learning of ideological past of Turkey's letter revolution has great importance. Some intellectuals defended that Arab letters has to be improved. Some of them defended that instead of improvement, it will be better to shift to the Latin alphabet. One of proponents of this idea was Mirza Fatali Akhundov.

Keywords: Ahundov, Alphabet, Arap, Latin, Revolution.

GİRİŞ

Üç kıtada tarih boyunca geniş sahalara yayılan Türkler gittikleri yerlerde birçok kültür merkezleri meydana getirmişler, temas ettikleri çevrelere göre çeşitli yazılar, çeşitli alfabeler kullanmışlardır. Nitekim Göktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Arap, Süryani, Rum, Latin, Slav vs. alfabelerini Türklerin kullanmış oldukları görülmektedir. Fakat az veya çok kullanılan bu alfabelerin içinde dört tanesi geniş ölçüde kullanılarak Türklerin umumi milli alfabeleri haline gelmiştir. Bunlar Göktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabeleridir. Bunlara eski Sovyetler Birliği'ndeki Türk Cumhuriyetlerinde kullanılan Slav alfabesi de beşinci umumi alfabe olarak eklenebilir. (Ergin,1976:340)

Türkler ve Kullandıkları Alfabeler

Türkler tarih boyunca Şamanizm, Budizm, Müslümanlık, Hıristiyanlık, Manihaizm ve Yahudilik gibi din ve kültürlerle yakın ilişki içinde bulduklarından, birbirinden farklı alfabeler kullanmışlardır. V-VI. ile XI-X. yüzyıllar arasında kullanılan Göktürk yazısı, eskiden Germanlerin kullandığı runik alfabeye benzer. Bu yazının en güzel örnekleri Orhun yazıtlarında görülür.

Yedinci asırdan beri metinleri takip edilebilen Orhun Alfabesi ilk Türk alfabesidir. Bu alfabe ile yazılmış ilk hacimli metinler sekizinci asrın birinci yarısında Bilge Kağan, Köl Tigin ve Tonyukuk adına dikilen abidelerdir. Uygurlar arasında da bir dönem kullanılan bu alfabe alanını daraltarak onuncu asra kadar devam etmiştir.(Ahmet,1993:9-10)

İkinci Türk alfabesi Uygur alfabesidir. Sekiz ila on beşinci yüzyıllar arasında kullanılmıştır. Soğdak menşeli olan Uygur alfabesi daha çok Doğu Türkistan'daki (Hoço, Turfan, Beşbalık v.b. şehirler) Uygurlar arasında yayılmıştı. Bugün elimizde bu yazı ile yazılmış ve dünyanın çeşitli kütüphanelerine dağılmış binlerce yapraklık muhtelif metinler vardır.(Ahmet, 1993:10)

Türklerin kullandığı üçüncü büyük alfabe Arap harflerine dayanan Türk alfabesidir. Türklerin Müslüman olmalarıyla (takriben onuncu asır) kullanılmaya başlanan Arap alfabesi on asır bütün Türk dünyasında geçerli olmuştur. On binlerce Türkçe eserde görülen bu alfabe bugün de bazı Türk zümrelerince kullanılmaktadır. İlk iki alfabe bugün artık tarihi Türk alfabeleridir. Bugünkü Türk dünyasında yaygın olarak üç alfabe kullanılmaktadır. Latin, Arap ve Kiril alfabeleri.(Ahmet,1993:10)

Türklerin kullanmış oldukları alfabelerden birisi de Babür'ün alfabesidir. Babür, Zahirüddin Muhammed (14 Şubat 1483 – 25 Aralık 1530) Hindistan'da büyük Türk İmparatorluğunun kurucusu ve ünlü Türk şairidir. Timur'un beşinci göbekten torunu olup Ömer Şeyh Mirza'nın büyük oğludur; annesi Kutluğ Nigar Hanım da Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın soyundan Yunus Han'ın kızıdır. Ferganada doğmuş, henüz 12 yaşında iken, Fergana Emiri bulunan babasının bir kaza sonunda ölmesi üzerine yerine geçmiştir.(10.VI.1494) (Türk Ansiklopedisi, 1952:21-23). Zahiruddin Muhammed Babür Türk kültürünün Hindistan'da temsilcisi idi. Maceralarla dolu siyasi hayatının yanında, meşhur Babürname'siyle (Vekayi) kudretli bir edip, divanıyla oldukça kuvvetli bir şair, Aruz Risalesi ile bir edebiyat nazariyatçısı, Hanefi fikhından bahseden

Mübeyyen adlı eseri ve Risale-i Validiyye Tercümesi ile de dini-tasavvufi bilgilere aşına bir bilgin olarak karşımıza çıkan Babür, Türk siyaset ve kültür tarihinin seçkin simalarından biridir. Vekayi’inde daha Hindistan’ı almadan önce Kabil’de hükümdar iken 910/1504’te kendisinin icat ettiğini ve örneklerini birçok yerlere gönderdiğini söylediği ve “Baburi Hattı” adını verdiği yazının alfabesi ve onunla son olarak 935/1528 Cemaziyülâhırında (17/18. Günlerde) oğulları Hümayun ve Kamran’a gönderdiği müfredatı ve kıtalarla mektup örnekleri, kaybolduğunu bildiğimiz eserleri arasındadır.(Alparıslan,1976:161-166). Prof. Dr. Reşit Rahmetli Arat öyle demektedir: “Birçok örneklerinin bulunması lazım gelen bu alfabenin hangi esaslara göre tespit edilmiş olduğu ihtimali üzerinde düşünmek imkânı bile yoktur. Babür’ün meclisinde birinin bunu derhal okuyup kaidelerini tayin etmesi ve bazı şeyler yazabilmesinden, bu yazının büsbütün yeni bir şey olmayıp o muhitte bilinen alfabelerden biri ile yakın münasebette bulunması ihtimali düşünülebilir.(Arat,1964:157).

Türkler ve Arap Alfabeti

Bir dönem Arap alfabesi, İslam dünyasının ortak yazısı olmuştur. Bu alfabenin Türk diline uymadığı daha sonraları ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda, eğitim öğretim yaygınlaşmaya başlayınca, Arap yazısının Türk çocuklarına öğretilmesinin zorlukları ortaya çıkmıştır. Arapça gazete hazırlamanın zorluğu, bu yazıyla dizgi işlerinin çok geciktiği fark edilmiştir. 19.yüzyılda telgraf telleri Türkiye’ye ve Rusya’ya ulaşmıştır. Ama dış ülkelere Arap harfleriyle telgraf çekilemediği, telgraf çekebilmek için Latin harflerini kullanmak gerektiği görülmüştür. Latin harfleri dünya posta ve telgraf alfabesiydi.(Şimşir,1991:1-2)

Osmanlı Devleti’nde Arap yazısının ıslahı veya Latin alfabesine geçiş konusundaki tartışmalar ta 1862 yılında Münif Paşa’nın Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de verdiği konferansla başlayıp Türkiye Cumhuriyetinin 1928 yılında Latin alfabesi temelinde Türk alfabesine geçişine kadar sürmüştür. Doğu ve Kuzey Asya Türk Dünyasında ise Çarlık Rusya’sının Türk boy ve topluluklarını kendi egemenliği altına aldıktan sonra uyguladığı politika Türk dil ve kültür tarihi açısından bir gerileme ve körelme dönemidir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Gaspıralı İsmail Bey’in (Türk Ansiklopedisi, 1969:162-163) Bahçesaray’da çıkardığı “Tercüman” gazetesi ve “dilde, fikirde, işte birlik” ilkesi ile başlattığı büyük çaplı kültür mücadelesi de rejimin baskısı ve İlminsky yönetimi ile beklenen sonuca ulaşamamıştır.(Korkmaz,2006). İsmail Gaspıralı yalnız dil sahasında değil, Türk kültürü ile ilgili diğer alanlarda da topyekûn bir ıslahat fikri ile ortaya atılmış olan bir önderdir.(Temir, 1969:1391).

Gaspıralı’nın siyasi gayesinin temeli, milli şuurunu bulmuş Türk birliğinin kuvvetine dayanıyordu. Bubirliğinensağlamunsurudadilbirliğidi. BubirlikkorunduğumüddetçeTürklüğün parçalanmasına imkân bulunmayacağı inancında idi.(Türk Ansiklopedisi,1969:162-163).

Osmanlı İmparatorluğunda Arap alfabesinin reform çalışmaları Tanzimat’la birlikte başlar. Tanzimat devri Osmanlı aydınlarından Ahmet Cevdet Paşa, Kavaid-i Osmaniye adlı eserinde bu konuya değinir ve Arap alfabesinde karşılığı bulunmayan Türkçe seslerin temsil edilmesi gerektiğini vurgular. Bu konu Encümen-i Daniş tarafından ele alınır ve yeni hareke işaretlerinin oluşturulmasına ve bunların da yardımıyla Türkçenin ünlülerinin karşılanması kararına varılır.

Türkler Ve Yazı

(Ülkütaşır,1973:20).

1862 yılında Münif Efendi Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniiyye'de Arap alfabesinin ıslahı için huruf-ı munfasıla ve harekeli sistem konusunda bir konferans verir.(Tansel, 1950:25). Bu dönemden sonra ortaya konan ıslah teklifleri, hareke-i harfiye ve huruf-ı munfasıla ekseninde gelişir. Hareke-i harfiye sistemini savunanlar, Türkçe kelimelerin imlasında hareke-i resmiye (fetha, kesre, zamme) yerine hareke-i harfiyenin kullanılmasını önerirler. Bu sisteme göre, گلم (geldim) kelimesi گلم، گلم، گلم (deve) kelimesi دموه، دموه، دموه (gebe) kelimesi گمبه، گمبه، گمبه şeklinde yazılmalıdır. Huruf-ı munfasıla sistemi ise, harflerin birleştirilmeden yazılması fikrine dayanmaktadır. Bu sistemde Arap harflerinin kelime içi ve sonundaki şekillerinden feragat edilerek, kelime başı şekillerinin kullanılması gerektiği öne sürülmüştür. Mesela، ح ل و ل ی (havlu) yerine ح ل و ل ی حقه (hokka) kelimesi yerine ح و ق و ق ا şeklinde. (User, 2006:101-102).

Türklerin Latin Alfabesine Geçişi.

Mirza Fethali Ahundov'un Latin Alfabesi İçin Verdiği Mücadele.

Kimi aydınlar Arap yazısının ıslah edilerek Türk diline uydurulabileceğini savunurken, kimi aydınlar ise Arap yazısının büsbütün terk edilmesini ve onun yerine Latin alfabesinin alınmasını ileri sürmüşlerdir. Bu alanda en açık düşünceler Mirza Fethali Ahundov'dan (Türk Ansiklopedisi, 1946:282) gelmiştir. Ahundov, 1812...- 1878 yılları arasında yaşamış olan Azerbaycanlı yazar, materyalist filozoftur. Realist Azerbaycan edebiyatının kurucusudur. Azerbaycan Türkçesi dışında, Rusça ve Farsça da yazılmış eserleri bulunmaktadır. Ahundov, Azerbaycan edebiyatı tarihinde daha çok piyesleri, edebi nasr ve felsefi eserleriyle tanınmıştır. Ahundov'un edebi çalışmalarında komedi esas yeri tutmaktadır. 1850-1855 yıllarında yazdığı 6 komedi ile Azerbaycan ve bütün Yakın Doğu edebiyatında realist dramaturjinin temelini atmıştır. Ahundov 'un eserleri 19. Yüzyılın 50'li yıllarında itibaren Rus, Fars, İngiliz, Fransız, Alman, Gürcü ve Ermeni ve diğer dillere de tercüme edilmiştir (ASE,1976: 496-499).

Ahundov'un faaliyetleri arasında yeni alfabe için mücadele önemli yer kapsamaktadır. Ahundov şöyle der: "Kullanmakta olduğumuz harfler, kelimeleri gerçek anlamlarına göre okumaya elverişli değildir. Her kelime beş on türlü okunmakta, bu da okuyup yazmayı güçleştirmektedir. Harflerin din işleri ile ilgisi yoktur. Esasta eski Arap harfleri bile İslam'dan sonra türlü şekle girmiştir. Gerçi bunun herkes tarafından hemen kabulü olmayacaktır. Ama yararı görüldükçe genelleştirmek üzere şimdilik yalnız hutut-ı saire-i islamiyye'den sayılmasına izin verilmesi, girişim sahibi için yeter bir şeref sayılacaktır" (Levend,1972:155). Arap alfabesini Doğunun medeni gelişimi ve halkın eğitimi için ciddi engel olarak gören Ahundov, birkaç yeni alfabe layihası hazırlamıştır (ASE,1976:496-499). M. F. Ahundov, 1857 yılında Türkçe kelimelerin doğru okunabilmesi için Arap alfabesinin ıslah edilerek Latin alfabesi gibi yazılmasını savunmuştur. Ahundov, 1860 yılında bu mesele için İstanbul'a gitmek ister (Akpınar, 1980: 35).

Fakat bu niyetini 1863 yılına kadar gerçekleştiremez. İstanbul'a gelmeden önce, bazı kimselerin tavsiyeleri ile "yeni elifba layihasını" muhtelif mülahazalara göre bir daha dikkatle gözden geçirir. Kesin itirazlara sebep olabilecek tekliflerden kaçınır. Alfabe değişikliğinin zarureti hakkında yazdığı mukaddimenin ifade ve iddiasını biraz yumuşak hale sokar. 23 Nisan

(30 Nisan) 1863'te Kafkasya Umumi Valiliğine müracaat ederek İstanbul'a gitmek istediğini ve sebebini bildirir. Kendisine 2 aylık izin ve maaş verilmesini, ayrıca yol masrafı olarak da maddi yardımda bulunulmasını talep eder. Ahundov Osmanlı İmparatorluğunun muvafakatı ile alfabe meselesinin halledileceğini ümit ediyordu. Çünkü Arap harfleri İslami bir hüviyete sahipti ve Halife İstanbul'daydı.

Aynı zamanda Osmanlılar, Tanzimat'tan sonra reformlar yapmağa başlamışlardı. Alfabenin ıslahı veya kendi tertip ettiği yeni alfabenin İslami bir alfabe olarak kabul edilmesi de bir "reform" demektir. İran, o tarihte böyle bir reform yapabilecek durumda değildi. Ahundov, bu sebepler yüzünden Türkiye'ye gelmeyi arzu etmiştir. Batum'dan Trabzon'a gelir. Şehrin valisi Mehmet Emin Paşa ile görüşür, Temsilat-ı ve Alfabe layihasının bir suretini ona verir. Paşa da İstanbul'daki tanıdıkları, Sadrazam Fuat Paşa ve Hariciye Nazırı Ali Paşa'ya birer mektup yazarak Ahundov'a yardımcı olmalarını istirham eder. Ahundov İstanbul'a gelince, İran Hariciyecisi (vezir-i muhtar) Mirza Hüseyin Han'ın evine yerleşir. Bu şahsı Tiflis'deki konsolosluğu sırasında tanımıştır. Hatta İstanbul'a gelmesinde bu şahsın da rolü vardır. Ahundov, Mirza Hüseyin Hana 1868 yılında yazmış olduğu bir mektubunda bu hususu belirtir: "Benim İstanbul'a gelmek fikrim bile yok idi. Siz bana mektup yazdınız, ısrar ve tekitle hahiş (rica) ettiniz ki, alfabemi alıp İstanbul'a geleyim ve sizin evinizde misafir olayım. Ben de sizin hahişinize göre İstanbul'a sefer ettim, elli gün menzilinizde sizin tuz-ekmeğinizi yedim." Fakat eski dostu olan bu zat, İstanbul'da Ahundov'a hiç de iyi davranmaz.

Osmanlı Nazırlarına, Ahundov'un İslam dini ve Osmanlı Devletinin düşmanı olduğunu söyler. Bu iddia ve Courrier d'Orient'in yazdıkları, Osmanlı idarecilerinin Ahundov'a başlangıçta gösterdikleri yakınlığı ve samimi alakayı ortadan kaldırır Ahundov daha sonra Hüseyin Han'ın Temsilat'ta bulunan Murafaa Vekillerinin Hikâyesi adlı komedide İranlılarla alay edilmesi ve İran idarecilerinin sert bir dille hicvedilmiş olması sebebiyle kendisine kızmış olduğunu anlar. Kafkasya Umumi Valisi, Grandük Mihail'in "veziri" Grozinştern, İstanbul'daki Rus sefirine bir mektup yazarak, alfabe meselesi hususunda Osmanlı idarecileri nezdinde Ahundov'a gereken yardımı göstermesini rica etmiştir. Bu bakımdan 28 Muharrem 1280 (15 Temmuz 1863) Çarşamba günü Rus Hariciyecisi Albay Bogoslavski, Mirza Hüseyin Hanın evine gelerek Ahundov'u alır, Hariciye Nazırı Ali Paşa'nın evine giderler. Ali Paşa'ya Temsilat'ı ve Alfabe Layihasını takdim eder.

Trabzon Valisinin mektubunu da verir. Ali Paşa, Ahundov'u hoş karşılar. İltifat gösterir. Reformatörün Alfabe Layihasını da beğenir. Sonra kalkıp Sadrazam Fuat Paşa'nın huzuruna giderler. Bu görüşmeyi Ahundov şöyle anlatır: "Fuat Paşa bizi kendi odasına davet etti. Trabzon valisinin mektubunu verdim. Daha sonra kasidemi takdim ettim. Hepsini okudu ve dedi: "şiiirin esası yalan üzerine kurulmuştur, çünkü onun en çok yalan olanı, en güzeli sayılır. Yazdığın bu keyfiyetler bende yoktur." Ben de arz ettim ki, Sadrazam'ın iyi sıfatları yazdığımından kat kat fazladır. Ancak benim dilim bu keyfiyetleri sayıp söylemekten acizdir. O, güldü, sonra Elifbayı gösterdim ve onun lüzumu hakkında bazı deliller ileri sürdüm. Buyurdu ki, "Maarif-i Umumiye Meclisine veririz orada müzakere ederler. İyi şeydir. Hakikaten faidesi tamamıyla göz önündedir." Sonra Albay Bogoslavski'ye buyurdu ki, "Maarif-i Umumiye reisi Edhem Paşayı tanıyor musunuz? Bogoslavski dedi: "tanışlığımız yoktur." Sadrazam dedi: "Ahundov'u onu yanına götürmek

Türkler Ve Yazı

lazımdır.” Bogoslavski dedi: “Götürürüm, önce kendimi tanıtırım sonra Ahundov’u”. Bu sırada kahve getirdiler ve çubuk verdiler.

Tesadüfen ticaret nazırı Saffet Paşa meclise teşrif etti. Ayağa kalkıp ona hürmet ettik. Sadrazam beni onunla tanıştırdı. Dedi ki: “yeni elifba ihtira etmiştir”. Saffet Paşa elifbayı görmek istedi. Kıtayı (Alfabe Layihasını) huzuruna götürüp gösterdim. Beğendi ve tasdik etti.” Ahundov bu görüşmede Fuat Paşa’ya bir adet, “ meşverethanede müzakere edilmesi için” de dört adet, hattat Mirza Mehemed tarafından yazılmış Alfabe Layihası’ndan takdim eder. Ayrıca, Paşa’ya Temsilat’tan da bir adet sunmuştur. Fuat Paşa’nın emriyle Alfabe Layihası “Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye” de Ahundov’un de katıldığı toplantıda görüşülür. Neticede Cemiyet üyeleri, Ahundov’un alfabe hususundaki mesaisini “ihtimam-ı Tahsin ve sitayişle şayan” bulur. Temsilat’ın da Türkiye Türkçesine çevrilerek yayınlanmasını karar altına alırlar.¹

Alfabe meselesi müzakere edilirken o zaman Hariciye nezareti baş mütercimi olan Münif Efendi (sonra Paşa) ile de Reformatörümüz görüşme fırsatı bulmuştur. Münif Efendi ile yaptığı sohbetlerinde mevzuu daha çok alfabe meselesiyle ilgili olmuştur.

Cemiyetteki toplantılardan sonra Münif Efendi’nin raporuna göre Sadaret, Ahundov’u alfabe meselesindeki gayret ve “maarif emr-i ehemine hizmeti” dolayısıyla 4. Dereceden Mecidiye Nişanına layık görmüştür.

Fakat Ahundov İstanbul’dan hayal kırıklığı ile ayrılır. Ama alfabe meselesiyle uğraşmaktan vazgeçmez. 1867’de bu seyahati sırasında karşılaştığı hadiseleri, kıymetinin ve layihasının takdir edilmemesini, bilhassa İranlı Hüseyin Han’ı hicveder mahiyette Farsça bir manzume kaleme alır (Akpınar,1980: 39).² İstanbul’da kaldığı iki aya yakın bir süre içinde Türklerin içtimai hayatı, kültür problemleri hakkında kıymetli müşahedelerde bulunur, yüksek rütbeli devlet adamlarıyla tanışır. Bu intibalarını daha sonraki yıllarda kaleme aldığı “Kemalüddeve Mektupları” adlı eserinde malzeme olarak kullanmıştır (Akpınar,1980:3-39).

Ahundov, edebi anlayışı ve çalışmalarının şekli bakımından, Azerbaycan edebiyatında, Şinasi’nin daha sanatçı bir benzeri olarak görünmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1946:282).

Arap Harflerinin Islahı veya Değiştirilmesi Hususundaki Yenilikler

Arapçada kısa seslilerin “hareke” uzun seslilerin “harflerle” (ا، و، ی) (elif, vav, ya) gösterildiği malumdur. Türkçede uzun vokal yoktur. Bu sebeple kelimelerdeki seslilerin bazen “harflerle” yazıldığı, bazen da “harekelerle” gösterildiği veya yazıda hiç kullanılmadığı görülür. Vokallerin nerede, ne zaman ve nasıl yazılacağı tam bir kesinlik kazanmamıştır. Arap alfabesinin bu durumu gayr-ı Müslimler için daima şaşırtıcı olmuştur. Metinleri harekeli yazmak da her zaman meseleyi halledememiştir. Alfabedeki bu mahzurları gidermek için metinleri başka alfabelerle yazanlar oldu. Bilhassa yabancılara bu lisanları öğretmek gayesiyle yazılan gramer kitaplarında, lügatlerde Latin veya başka alfabelerin kullanıldığı görülür. Bazen da ecnebilerin Türkçe sözleri, metinleri kendi alfabeleriyle yazdıkları olmuştur. Mesela: Rus, Ermeni, Gürcüler gibi (Akpınar,1980:112).

1 Akpınar, Yavuz, Mirza Feth-Ali Ahundzade (Bütün Yönleriyle), Doktora Tezi, Erzurum, 1980

2 Bu manzumenin adı yoktur. Farsça ve Türkçe tercümesi için F. Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri, 1-2 c. Bakü, 1925-1926, Akpınar, Yavuz, Mirza Feth-Ali Ahundzade (Bütün Yönleriyle), Doktora Tezi, Erzurum, 1980, s.39, 56.

Türkiye’de Atatürk döneminde 1 Kasım 1928 tarihinde “Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” kabul edildi. Bu kanunun kabul edilmesi ve yeni alfabenin yerleştirilmesi ve uygulanmaya başlaması süreci Harf Devrimi olarak bilinir. Bu kanunla birlikte 10. yüzyıldan itibaren Türkler tarafından kullanılan Arap alfabesi değiştirildi.

Türkiye dışındaki Türk Toplulukların Latin Alfabesine Geçişi

1920’lerde Sovyet Türkleri, Latin alfabesine geçtiler. Latin alfabesini ilk kabul eden Türk toplumu Yakutlar (Türk Ansiklopedisi 382-384) olmuştur. Fakat bu yazı devrimi Türk dünyasını pek etkilememiştir. Yakutların dili, gerek ana söz varlığı, gerek gramer yapısı bakımından açık bir Türk diyalektidir (Türk Ansiklopedisi,1984:382-384).

Türk dili için Latin alfabesinin alınması yolunda asıl önemli akım, Azerbaycan’da gelişmiştir. Ahundov’un izinde yürüyen aydınlar, 1922 Mayıs’ında Bakü’de Yeni Elifba (Alfabe) Komitesi’ni kurdular. Bu komite ilk iş olarak Latin alfabesi esaslarına dayanan yeni bir alfabe hazırladı. Anadolu’da Yunan ordularına karşı Büyük Taarruz hazırlıkları tamamlanırken, Bakü’deki Türk Alfabe Komitesi de yeni alfabe’yi tamamladı (Şimşir, 1991:3).

Latin harfleri esas itibariyle Türk dillerine tamamen yabancı değildir, mesela 1303 tarihinde Karadeniz’in kuzeyinde Kıpçak bozkırlarında kaleme alınmış olan Codex Comanicus gibi Latin harfleriyle yazılmış olan bazı eserlere de rastlamaktayız. Fakat bu gibi olaylar münferit kalmış, kitle halinde Latin harflerinin Türk boyları tarafından kabulü ancak 1920–1930 yılları arasında vuku bulmuştur. Latin harflerinin Türk dilleri için tatbiki meselesi o tarihten çok önce de bazı şahıslar tarafında ortaya atılmış bulunuyordu (Temir, 1976:1393).

Yeni Türk Elifba Komitesi, yeni harflerle gazete çıkarmaya başladı ve ilk gazetenin adı “Yeni Yol” olarak bilinmektedir. Gazetenin ilk sayısı 21 Eylül 1922’de Cuma günü çıkmıştır.

“Yeni Yol” gazetesi, ilk sayısında yeni Türk alfabesinin hazırlanmış olduğunu duyurdu. Bu alfabe’yi hazırlayanları hararetle kutladı (Şimşir,1991:5).

“Yeni Yol” gazetesi, Türk dilini yalnız Arap harflerinden kurtarmayı değil, aynı zamanda yabancı kelimelerden arındırmayı da hedefliyordu. Azerbaycan Türkçesine girmiş Arapça, Farsça ve Rusça kelimelerden yakınıyordu. Yazı devrimi ile birlikte dil devrimine de geçilmek isteniyordu. Önce Türkçenin gramer kurallarının belirlenmesine çalışılıyordu. Çünkü bu kuralların yeterince bilinmemesi veya bunlara uyulmaması yüzünden dilde kargaşa olduğu görülüyordu. Aynı kelime Bakü’de, Nahçıvan’da, Tiflis’te, Kars’ta başka başka telaffuz ediliyordu. Azerbaycan’daki aydınlar bu soruna da eğilmişlerdi ve bilimsel terimleri Türkçeleştirmeye koyulmuşlardı (Şimşir,1991:7).

5 Mayıs 1924 tarihinde yayınlanan haftalık bir gazete olan “Yeni Yol”da alfabe değişikliği konusundaki tezlerden birisi yer almaktadır. Yazı Behremof tarafından kaleme alınmıştır. Burada özellikle Arap alfabesinin Türklere İslamiyet’le birlikte zorla kabul ettirildiği, bu alfabenin mollalar için “Kuran okuyup, dualar yazmanın dışında başka bir işe yaramadığı”, gramer yapısı itibariyle de Arap alfabesinin Arapların dil ve telaffuzlarına uygun olarak düzenlendiği, bu alfabenin sadece üç sesli harften oluştuğu, Türkçenin ise dokuz sesli harfinin olduğu ve dolayısıyla Arap alfabesinin gramer olarak Türkçeye uymadığı anlatılmaktadır.

Türkler Ve Yazı

Yazar şöyle devam eder: “Bu harflerle Arap kendi dilinde düzgün yazıp, belki de okuyabilir, ama Türklerin bunu yapması zordur, çünkü bazı seslerin iki, üç veya dört şekli mevcuttur.” Bunun dışında her Arap harfinin dört şeklinin olduğundan, başta, ortada, sonda ve tek; noktalamaların ve hareketlerin çokluğundan bahsedilmekte, bunun ise eğitimi aksattığından ve Türkçenin saflaşmasına engel olduğundan bahsedilmektedir. Makalenin devamında ise Latin alfabesinin Türkçeye uygunluğu ve halk eğitiminin hızla ilerlemesine elverişli olduğu anlatılmaktadır. Yeni alfabe konusunun 65-70 yıl kadar önce ilk defa Ahundov tarafından ortaya atıldığı, ancak bunun bir sonuç vermediği de vurgulanmıştır. Ayrıca, Müsavat Hükümeti döneminde bile alfabenin ıslahı üzerinde durulduğu, ancak devletin işgal sonucu sona ermesi ile bu projenin kâğıt üzerinde kaldığı da anlatılmaktadır. Şura Hükümeti döneminde bu işe ciddi yanaşılmış, Yeni Türk Alfabe Komitesi kurulmuştur.

Bu komite bütün Doğu ülkelerinde Türkistan, Buhara, Başkurdistan, Tataristan, Türkiye ve Azerbaycan'ın kazalarında şubeler oluşturarak alfabenin yayılması konusunda önemli işlere imza atmıştır. Ayrıca, Neriman Nerimanov'un yeni alfabe konusunda teşebbüskarlardan birisi olduğundan ve Moskovada bu alfabeyi umum Rusya Türkleri arasında yayma faaliyetine geçtiği de burada vurgulanmaktadır. Yazının sonunda ise alfabe konusunun çözümlenmesi için Türk Halkları Kurultayı'nın toplanması gerektiği ifade edilmiştir (Yeni Yol,1924:5 Mayıs).

16 Kasım 1924 tarihli “Yeni Yol” gazetesinde alfabenin uygulanması konusunda bir yazı daha yayınlanmıştır. Bu yazı Gürcistan'ın Borçalı vilayetinde yaşayan Türk asıllı E.Karabağlı tarafından kaleme alınmıştır. Burada Gürcistan “maarif komiserliğinin” emriyle Türk okullarında derslerin yine de eski yöntemle yapıldığından bahsedilmekte, bundan duyulan endişe dile getirilmektedir (Yeni Yol,1924:16 Kasım).

23 Kasım 1924 tarihli “Yeni Yol” gazetesinde de bu konu üzerine bir makale yazılmıştır. Yazı “Yeni Elifba ve Türk Ziyalıları” olarak adlandırılmaktadır.(Yeni Yol,1924: 23 Kasım).

19 Aralık 1924 tarihli “Yeni Yol” gazetesinde Ziyet Novşirinov isimli bir yazar “Arap Harfleri Neden Türk-Tatar Dillerine Yaramır” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Yazıda özellikle gramer yapısı itibariyle Arap alfabesinin Türkçeye uyarlanmasındaki problemlere değinilmiştir. “Türk-Tatar halkları uyuyanda, maarif ve medeniyet hayatı aşağı olanda, yazı ile lap az iş görülende Arap harflerinin Türk-Tatar dillerine yarayıp yaramadığını başa düşenler yoktu. Habele o zamanın yazı ve çap (matbaa) tekniği ile bu cür bir teksiri meydana çıkaramazdı. Maarif ve medeniyet hayatının yazı vasıtasıyla olan kolları Arap ve Fars dillerinde el yazısı ile gedirdi. Türkçe yazı yalnız seyrek seyrek tapılan şairlerin şiirlerinde, kasidelerinde, tarifnamelerinde olurdu. Fakat burada da Arap harflerinin Türkçeye tatbikinde binlerce çetinlik vardı. Evvelinci çetinlik Arapçanın avazlar usulündeki katmerlilik ve karışıklıktaydı.”(Yeni Yol,1924:19 Aralık).

“Yeni Yol” gazetesinin 22 Aralık 1924 sayısında da Ziyet Novşirinov “Arap Harfleri Neden Türk-Tatar Dillerine Yaramır” konusunda yazmaya devam etmektedir (Yeni Yol, 1924: 22 Aralık). Bu yazıda Novşirinov bazı örnekler vererek Arap harflerinin Türkçeye uyumundaki zorlukları anlatıyor

Ziyet Novşirinov “Yeni Yol” gazetesinin 23 Aralık 1924 sayısında da Arap alfabesinin Türkçeye uyarlanmasındaki zorlukları örneklerle açıklıyor. “Bütün bu nokta-yı nazarlardan da

Arap alfabesi Türk-Tatar dillerine yaramır. Bütün bu terakkileri elde etmek ve orta asrılıktan kurtulmak için Türk-Tatar halklarının Arap alfabesini bırakarak dilin ses usullerine ve zaman, teknik, fen taleplerine cevap verebilecek yeni alfabe, Latineden Türk-Tatar dillerinin bünyesine göre yapılacak yeni Türk alfabesine geçmek zaruridir.”(Yeni Yol, 1924:23 Aralık).

Azerbaycan 1991 yılında Latin alfabesini tekrar kullanmaya başladı.

SONUÇ

Bazı aydınlar Arap alfabesinin ıslah edilmesi gerektiğini savundukları halde, bazıları da Arap yazısının tamamen terk edilmesi gerektiği üzerinde durmuşlar. Osmanlı Türk aydınlarının yanı sıra, Azerbaycan Türklerinden olan Mirza Fethali Ahundov’un da alfabe konusundaki çalışmaları da göze çarpmaktadır. Ahundov’un alfabe projesinin bu konuda özel bir yeri vardır.

Sonuç itibariyle alfabe değişikliği modernleşen bir Türkiye’nin çağa ayak uydurması bakımından önemli bir gelişme olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmet Temir, “Dış Türklerde Dil ve Yazı”, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976
- A.S.Levend, Türk Dilinde Sadeleşme ve Gelişme Evreleri, Ankara, 1972
- Bilal N.Şimşir, Azerbaycan’da Türk Alfabesi Tarihçe, Ankara, 1991
- Ercilasun Ahmet. B. Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993
- Hamid Mehemedzade, M.F. Ahundov ve Şark, Bakü, 1976
- Hatice Şirin User, Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Ankara, 2006
- M.Şakir Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, Ankara 1973
- Muharrem Ergin, Türklerde Yazı ve Alfabeler, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976
- R.Rahmetli Arat, Vekai (Babür’ün Hatıratı), Ankara, 1964, C.II

Ansiklopediler

- ACE Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, “Ahundov Maddesi” cilt-1, 19, Bakü, 1976
- Türk Ansiklopedisi, “Babür” maddesi, cilt, V, Ankara, 1952, Milli Eğitim Basımevi
- Türk Ansiklopedisi, “Gaspıralı” maddesi, cilt–XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969
- Türk Ansiklopedisi, “Ahundov” maddesi, Cilt–1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946
- Türk Ansiklopedisi, “Yakut” maddesi, cilt- XXXIII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1984

Türkler Ve Yazı

Dergiler ve Tezler

- Akpınar, Yavuz, Mirza Feth-Ali Ahundzade (Bütün Yönleriyle), Doktora Tezi, Erzurum, 1980
- Ali Alparslan, Babür'ün İcat Ettiği "Baburi Yazısı" ve Onunla Yazılmış olan Kuran, Türkiyat Mecmuası; F-11, XVIII dan ayrı baskı, İstanbul, 1976. Edebiyat Fakültesi Basımevi
- Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884)", TTK-Belleten 1953, c.XVII, Ankara 1950
- F. Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri, 1-2 c. Bakü, 1925-1926
- Zeynep Korkmaz, "Türk Dünyasının Ortak Kültür Değerleri Açısından Alfabe ve İletişim Dilinde Ortaklık Üzerine", Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Azerbaycan Respublikası Teshil Nazirliği I. Türkoloji Kurultayının 80 Yıllık Yubileyine Hasrolunmuş Elmi Konferansın Tezleri, Bakü, 23-25 Mayıs, 2006

Gazeteler

- "Yeni Yol" gazetesi, 5 Mayıs Çarşamba, 1924, no 10 (64).
- "Yeni Yol" gazetesi, 16 Kasım, 1924, VI-XII. Aylar, no, 14-57.
- "Yeni Yol" gazetesi, 23 Kasım, 1924, no,38.
- "Yeni Yol" gazetesi, 19 Aralık, 1924, no:47.
- "Yeni Yol" gazetesi, 22 Aralık 1924, no:49.
- "Yeni Yol" gazetesi, 23 Aralık 1924, no:80.